

**ΙΣΤΟΡΙΑ
ΤΗΣ
ΑΛΒΑΝΙΚΗΣ
ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑΣ**

ΚΩΤΣΙΟ ΜΠΙΧΙΚΟΥ

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΑΛΒΑΝΙΚΗΣ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑΣ

* ΣΥΛΛΟΓΗ *
ΕΥΑΓΓΕΛΟΥ ΠΡΙΩΝΗ
ΔΩΡΕΑ ΑΠΟ ΤΟ ΣΥΛΛΟΓΟ
ΚΑΣΤΑΝΙΑΝΗΣ ΠΩΓΩΝΙΟΥ

ΔΗΜΟΣΙΑ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΚΟΝΙΤΣΑΣ
ΑΡ. ΕΙΣΑΓΩΓΗΣ <u>56216</u>
ΗΜΕΡ. ΕΙΣΑΓΩΓΗΣ <u>18/6/2015</u>
ΤΑΞΙΝ. ΑΡΙΘΜ. _____

ΕΚΔΟΤΙΚΟ «8 ΝΟΕΜΒΡΗ»
ΤΙΡΑΝΑ, 1981

UNIVERSITY OF TORONTO
LIBRARY

UNIVERSITY OF TORONTO
LIBRARY
100 ST. GEORGE STREET
TORONTO, ONTARIO
M5S 1A5

KAZIANTANT - ROTORIOY
BOPIA AND IS YAVUDB
EYATLEBY DEPIOMH
ZYAVORH

ΑΝΤΙ ΠΡΟΛΟΓΟΥ

Ἡ Ἀλβανία κι ὁ ἄλβανικός λαός, ἔχουν μιά ἥρωική ἱστορία γιομάτη μέ ἀδιάκοπες προσπάθειες καί συνεχεῖς ἀπελευθερωτικούς ἀγῶνες. «Ὁ ἄλβανικός λαός ἔχει ἀνοίξει τό δρόμο τῆς ἱστορίας μέ τό σπαθί στό χέρι» (Ἐνβέρ Χότζια). Οἱ Ἀλβανοί ἀνά τούς αἰῶνες ἀναμετρήθηκαν μέ ἄγριους καί πολυάρυθμους ἐχθρούς τους γιά νά ὑπερασπίσουν καί διαφυλάξουν τή γλώσσα, τόν πολιτισμό, τά ἔθιμα καί τίς παραδόσεις ἐλευθερίας καί ἀντρείας.

Οἱ Ἀλβανοί συγκαταλέγονται στούς πιό ἀρχαίους λαούς τῆς Εὐρώπης, εἶναι ἀπόγονοι τῶν ἰλλυρικῶν φύλων, τά ὁποῖα κατά τήν ἀρχαιότητα καί στίς ἀρχές τῆς νέας ἐποχῆς κατοικοῦσαν στό δυτικό τμήμα τῆς Βαλκανικῆς Χερσονήσου καί σέ ὀρισμένες περιοχές τῆς Κεντρικῆς Εὐρώπης. Σάν ἐθνότητα μέ κοινή γλώσσα καί ψυχική σύνθεση πού ἐκφράζονται στόν πολιτισμό καί τόν κοινό χῶρο διανομῆς, οἱ Ἀλβανοί ἀναφέρονται στήν ἱστορία κατά τά τέλη τοῦ πρώτου μεσαίωνα. Ἐντοπισμένη σέ μιά γεωγραφική θέση πού διασταυρώνονταν οἱ μεγάλοι δρόμοι ἐπικοινωνίας ἀνάμεσα Ἀνατολῆς καί Δύσης, ἡ Ἀλβανία ἀπαρχῆς, ἔγινε πεδίο μαχῶν καί στόχος ἐπιθέσεων ἀπό διάφορες πλευρές, πράγμα πού παρεμπόδισε τήν ὁμαλή ἱστορική ἀνάπτυξή της. Παρ' ὅλες τίς δυσμενεῖς συνθῆκες, στήν Ἀλβανία εὐθύς ἀπό τό ἰβ' -ιδ' αἰῶνες ξεπρόβαλαν προτσές πού ὀδηγοῦσαν σέ ἀνεξάρτητη καί ἐνιαία ἐξέλιξη τῆς χώρας, πού ἄρχισε νά πραγματοποιεῖται μέ τά ἄλβανικά φε-

ουδαρχικά πριγκιπάτα, τὰ ὁποῖα δημιουργήθηκαν σ' αὐτή τήν περίοδο καί πού συμπεριλαβαίναν τίς περισσότερες περιοχές πού κατοικοῦσαν Ἀλβανοί. Τήν προσέγγιση καί ἔνοποιηση τῶν διαφόρων περιοχῶν, προώθησε σημαντικά ὁ μέγας λαϊκός ἀγώνας πού ἔκαμαν οἱ Ἀλβανοί τό 1912 ἀπὸ τήν ἡγεσία τοῦ Γκιέργκ Καστριώτη, Σκεντέρμπεη, ἐνάντια στήν ὀθωμανική εἰσβολή.

Ἡ ἐγκατάσταση τῆς ξένης κυριαρχίας καί τοῦ φεουδαρχικοῦ στρατιωτικοῦ καθεστώτος διέκοψε τήν προοδευτική ἱστορική πορεία. Ὁ ξένος ἐθνικός ζυγός πού διάρκεσε ὀλοκλήρους αἰῶνες, ἦταν μιά μεγάλη συμφορὰ γιά τόν ἀλβανικό λαό, ὁ ὁποῖος ποτέ δέν ἔπαψε τίς προσπάθειες γιά νά ἀνακτήσει τήν ἐλευθερία καί τή χαμένη ἀνεξαρτησία. Αὐτό τό μαρτυράει ἡ μακρόχρονη σειρά τῶν κινημάτων καί ἐξεγέρσεων πού συνεχίζονται σ' ὅλη τή μακρὰ περίοδο τῆς ὀθωμανικῆς σκλαβιάς καί πού στέφθηκαν μέ ἐπιτυχία μέ τήν ἀνακύρηξη τῆς ἐθνικῆς ἀνεξαρτησίας στίς 28 Νοέμβρη 1912.

Οἱ ἐλπίδες ὅμως τῶν λαϊκῶν μαζῶν ὅτι μετὰ τήν ἀπόρριψη τοῦ ξένου ζυγοῦ ἡ χώρα θά βιάδιζε στό δρόμο τῆς δημοκρατικῆς ἐξέλιξης, τοῦ ἐκσυγχρονισμοῦ καί τῆς κοινωνικο-πολιτιστικῆς προόδου, δέν δικαιώθηκαν. Οἱ μπέηδες καί ἡ ἀντιδραστική ἀστική τάξη, πού κατεῖχαν κυρίαρχες θέσεις ἄφησαν τήν Ἀλβανία σέ καθυστερημένη κατάσταση: ἔλειπε σχεδόν τελείως ἀνεπτυγμένη βιομηχανία στή γεωργία διατηρόνταν ἐπιβιώσεις φεουδαρχικῶν σχέσεων, ὁ λαός ζοῦσε σέ φτώχεια καί μεγάλη ἀμάθεια, ἀπογυμνωμένος καί ἀπό τά πιό στοιχειώδη πολιτικά δικαιώματα. Στίς διεθνεῖς σχέσεις, οἱ κυρίαρχες τάξεις ἀκολούθησαν ἀντιλαϊκή πολιτική, ἄνοιξαν τίς πόρτες στήν οἰκονομική ἐπέκταση τῆς φασιστικῆς Ἰταλίας, τῆς ὁποίας στίς 7 τοῦ Ἀπρίλη 1939 τῆς παράδοσαν ἐξ' ὀλοκλήρου τήν Ἀλβανία. Ἀνήκε ξανά στίς λαϊκές μάζες νά ἐπαναφέρουν στήν πατρίδα τή λευτεριά καί τή χαμένη ἀνεξαρτησία, ἀλλά τούτη τή φορά ὁ ἀπελευθερωτικός τους ἀγώνας εἶχε ἐντελῶς νέο χαρακτήρα. Τή σημαία τοῦ ἀγῶνα τήν κράτησε ψηλά στά στιβαρά χέρια του, τό Κομμουνιστικό Κόμμα τῆς Ἀλβανίας (τό Κ.Κ.Α), πού μέ θάρρος καί σωφροσύνη κατόρθωσε ὄχι μόνο νά φέρει στό λαό τήν ἀληθινή ἐθνική λευτεριά, πού ἐξασφαλί-

στηκε μέ τήν πλέρια ἀπελευθέρωση τῆς χώρας στίς 29 Νοέμβρη 1944, ἀλλά καί νά ἀνοίξει στή χώρα τό δρόμο πρός τό σοσιαλισμό, σάν ἀνώτερο πολιτικό κοινωνικό καθεστώς.

Ἡ ἀλβανική λογοτεχνία ἐξελίχθηκε σέ στενή σύνδεση μέ τήν ἱστορία τοῦ λαοῦ. Ὁ πατριωτισμός καί τό δημοκρατικό πνεῦμα εἶναι μερικές ἀπό τίς πιό ἀξιόλογες παραδόσεις καί τά πιό διακριτικά γνωρίσματα αὐτῆς τῆς λογοτεχνίας. Ἡ ἐξέλιξη αὐτῶν τῶν παραδόσεων ἐρμηνεύεται μέ τό γεγονός ὅτι, ὁ ἀλβανικός λαός ἔχει καθοδηγηθεῖ πάντοτε ἀπό τίς ιδέες τῆς ἀπελευθέρωσης καί τῆς υπεράσπισής του ἀπό τίς ἐπιθέσεις τῶν ξένων, ἀπό τίς ιδέες τῶν δικαίων ἀγώνων ἐνάντια στούς καταπιεστές, ἐνάντια στίς ἱμπεριαλιστικές ληστρικές ιδεολογίες τῶν ξένων.

Σάν λογοτεχνία ἐνός ὀλιγάριθμου λαοῦ, πού στό διάβα τῆς ἱστορίας του υπεράσπισε ἐπίμονα τήν ὕπαρξή του, ἡ ἀλβανική λογοτεχνία ἀπ' ἀρχῆς εἶχε ξεκάθαρη τή μεγάλη κοινωνική ἀποστολή της. Οἱ ἀλβανοί συγγραφεῖς θεώρησαν τή λογοτεχνική τους ἐργασία σάν ὄπλο τοῦ λαοῦ στίς προσπάθειες νά ἀπαλλαγεῖ ἀπό τόν ξένο ζυγό, γιά τή διαφύλαξη τῆς γλώσσας καί τῆς κουλτούρας του, γιά τήν κατοχύρωση τῆς ἐθνικῆς του ἀτομικότητας. Στήν ἐνίσχυση τοῦ πατριωτικοῦ πνεύματος στή λογοτεχνία, βοήθησε ἰδιαίτερα τό φούντωμα τοῦ ἀγώνα γιά λευτεριά τό δεύτερο μισό τοῦ 19^{ου} αἰώνα, στήν περίοδο τῆς Ἐθνικῆς Ἀναγέννησης. Ἐτσι ὅπως ἡ λογοτεχνία ἄλλων χωρῶν, καί ἡ ἀλβανική λογοτεχνία ἀναπτύχθηκε σέ δύο ρεύματα, στό προοδευτικό καί στό ἀντιλαϊκό. Διαφορετικά ὅμως ἀπό τίς ἄλλες λογοτεχνίες, ἡ ἀλβανική λογοτεχνία εἶχε πολύ λίγα ἔργα μέ ἀντιδραστικές ιδέες. Ἡ βάση τῆς λογοτεχνικῆς πορείας διαμορφώθηκε μέ τή δημιουργική δράση τῶν συγγραφέων πού ἦταν στενά συνδεμένοι μέ τά προοδευτικά πνευματικά κινήματα.

Παράλληλα μέ τήν ιδέα τῆς λευτεριάς τῆς πατρίδας, τούς ἀλβανούς λογοτέχνες ἐνέπνεε καί ἡ ιδέα τῆς δικαιοσύνης καί προόδου. Τό προοδευτικό πνεῦμα εἶχε ἀξιόλογη βαρύτητα στήν ἀλβανική λογοτεχνία, κατά τή δεύτερη καί τρίτη δεκαετία τοῦ 19^{ου} αἰώνα, ὅταν στέρεψαν οἱ ἐπαναστατικές προσπάθειες τῆς ἀλβανικῆς ἀστικῆς τάξης καί αὐτή ἐνώθηκε μέ τούς μπέηδες

καί τίς αντιπροοδευτικές δυνάμεις ἐνάντια στόν ἐργαζόμενο λαό. Σ' αὐτή τήν περίοδο ἡ ἀλβανική λογοτεχνία ἀναπτύχθηκε κάτω ἀπό τό σύνθημα τῶν ιδεῶν τοῦ ἀγῶνα κατά τῆς τσιφλικοαστικής κοινωνίας σ' ὄνομα ἐνός εὐτυχισμένου μέλλοντος γιά τοὺς ἀπλούς ἀνθρώπους. Ἡ σύνδεση μέ τίς προοδευτικές ιδέες τῆς ἐποχῆς σά σημαντικό γνώρισμα τῆς λογοτεχνικῆς ἐξέλιξης, παρουσιάζεται πιό ἐντονη ὅταν ξέσπασε ἡ λαϊκή ἐπανάσταση, πού μαζύ μέ τοὺς φασίστες καταχτητές, σάρωσε καί τίς παλιές κυρίαρχες τάξεις πού εἶχαν ὀδηγήσει τή χώρα στό γκρεμό. Σ' αὐτές τίς ἀποφασιστικές στιγμές τῆς ἱστορίας τῆς πατρίδας, ἡ λογοτεχνία τάχθηκε μέ τό λαό καί τόν ἐξυπηρέτησε σάν ὄπλο στόν ἀγῶνα γιά τήν ἀπελευθέρωση τοῦ τόπου καί τήν ἐγκαθίδρυση τοῦ σοσιαλιστικοῦ συστήματος.

Ἐννοεῖται, στίς συνθήκες τῆς ἀγρίας ὀθωμανικῆς σκλαβιάς, ὅταν ὁ γραφτός ἀλβανικός λόγος καταδιώκονταν μέ λύσσα, ἡ ἀνάπτυξη τῆς ἀλβανικῆς λογοτεχνίας διακρίθηκε μέ ὀρισμένα χαρακτηριστικά γνωρίσματα διαφορετικά ἀπό ἐκεῖνα τῶν λογοτεχνιῶν τῆς Δυτικῆς Εὐρώπης. Ἐτσι, ἂν σ' αὐτές τίς λογοτεχνίες γνώρισαν μιὰ πλήρη ἀνάπτυξη οἱ μεγάλες λογοτεχνικές κατευθύνσεις, ὅπως ὁ κλασικισμός, ρωμαντισμός, ρεαλισμός κ.ά. ἀντικαθιστώντας ὁ ἕνας τόν ἄλλον κατά φυσικό τρόπο, στήν Ἀλβανία ἡ γένεση, ἡ ἀνάπτυξη καί διαμόρφωση τῶν λογοτεχνικῶν κατευθύνσεων εἶχε ἄλλα χαρακτηριστικά γνωρίσματα. Ἡ ἀλβανική λογοτεχνία ἦταν ὑποχρεωμένη νά ἐπιταχύνει τά βήματά της καί νά πετύχει σέ πολύ μικρό χρονικό διάστημα ὅ,τι εἶχαν ἐπιτύχει οἱ πιό ἀναπτυγμένες λογοτεχνίες στήν διάρκεια πολλῶν αἰώνων καί σέ ὁμαλές συνθήκες. Μ' αὐτό ἐξηγεῖται πῶς στά τέλη τοῦ 18' αἰῶνα καί στό πρῶτο τέταρτο τοῦ 19' στήν ἀλβανική λογοτεχνία νά συνυπάρχουν ταυτόχρονα ὁ ρωμαντισμός, ὁ ρεαλισμός καί τάσεις αἰσθητισμοῦ καί κλασικισμοῦ.

Γιά τήν ἀλβανική λογοτεχνία ὅχι μόνον τῶν περασμένων χρόνων ἀλλά καί τῆς σύγχρονης ἐποχῆς, εἶναι χαρακτηριστικό γνώρισμα ἡ ὀργανική σύνδεση μέ τή λαογραφία. Ἡ ἐθνική λογοτεχνία πού διαμορφώθηκε στά μέσα τοῦ 18' αἰῶνα, στηρίχτηκε στήν πλούσια καλλιτεχνική πείρα τῆς λαογραφίας, ἡ ὁποία στοὺς 15' -17' αἰῶνες πού δέν ὑπῆρχε μιὰ σημαντική καλλι-

λιτεχνική λογοτεχνία είχε ικανοποιήσει τις αισθητικές απαιτήσεις του λαού. Οί άλβανοί συγγραφείς βρήκαν μοτίβα, θέματα και ήρωες για τὰ ἔργα τους στὰ λαϊκά τραγούδια, στὰ παραμύθια, στοὺς θρύλους, κ.ἄ.

Ἡ διαμαρτυρία ἐνάντια στήν κοινωνική ἀνισότητα, ἡ κριτική τῶν πισοδρομικῶν μορφῶν τῆς κοινωνικῆς ζωῆς, οἱ ἐπιδιώξεις γιὰ ἓνα εὐτυχές μέλλον τοῦ λαοῦ, τό ἥρωϊκό πνεῦμα καί ἡ αἰσιοδοξία, χαρακτηριστικά πού βρίσκομε στὰ ἔργα μερικῶν συγγραφέων, πηγάζουν, καί ἀπό τήν ἐπίδραση τῆς λαογραφίας. Ὁ πλουτισμός τοῦ καλλιτεχνικοῦ λόγου ἔγινε καί μέ τή χρήση, ἀπό μέρος τῶν συγγραφέων, τῆς πλούσιας γλώσσας, ὅλο δροσιά καί ζωντάνια τῶν δημοτικῶν τραγουδιῶν.

Μέ τίς βαρυσήμαντες ιδέες, τίς μεταφορές γιομάτες ἔκφραση καί ποικιλία, μέ τὰ πλούσια καλλιτεχνικά μέσα—ἡ λαογραφία εἶναι καί σήμερα γιὰ τοὺς συγγραφείς μιὰ ἀστείρευτη καλλιτεχνική πηγή. Καί ἡ ἐθνική καλλιτεχνική μορφή τῆς ἀλβανικῆς λογοτεχνίας, ἡ λογοτεχνική ἐθνική γλώσσα, διακρίνεται γιὰ τήν πρωτοτυπία τῆς ἐξέλιξης. Οἱ δύσκολες ἱστορικές τύχες τοῦ ἀλβανικοῦ λαοῦ εἶχαν βαθιές ἐπιπτώσεις στήν ἱστορία τῆς ἀλβανικῆς γλώσσας, πού ἐκφράστηκαν, κατά πρῶτο στό γεγονός ὅτι ἡ διαμόρφωση τῆς ἐνοποιημένης λογοτεχνικῆς ἀλβανικῆς γλώσσας ἔγινε πολύ ἀργά. Στήν ἀλβανική γλώσσα διακρίνομε δύο βασικές διαλέκτους, μέ ὄχι σημαντικές ἀνομοιότητες ἀνάμεσά τους: ἡ διάλεκτος τοῦ Βορρά, (γκέγκικη) καί ἡ διάλεκτος τοῦ νότου (τόσκικη). Πλήθος ἱστορικά αἴτια, ὅπως ὁ μακρόχρονος ξένος ζυγός, ἡ ὑπαρξη ὀρισμένων λογοτεχνικῶν παραδόσεων μέ ἰσόμετρη πάνω κάτω ἀνάπτυξη, ἡ πλείρια ἀπομόνωση τῶν διάφορων περιοχῶν γιὰ πολύ καιρό, ἡ ἔλλειψη ἑνός μεγάλου διοικητικοῦ καί πολιτιστικοῦ κέντρου κ.ἄ.—ἐξηγοῦν γιατί καμιά ἀπ' αὐτές τίς βασικές διαλέκτους δέν μπόρεσε, μέχρι τὰ τέλη τοῦ περασμένου αἰῶνα, νά ἐπιβληθεῖ σάν ἐθνική λογοτεχνική ἀλβανική γλώσσα. Μέ βάση αὐτές τίς δύο διαλέκτους διαμορφώθηκαν δύο παραλλαγές τῆς λογοτεχνικῆς γλώσσας, πράγμα πού συναντᾶμε ὄχι μόνο στὰ ἔργα θρησκευτικοῦ χαρακτήρα ἀλλά καί σέ λογοτεχνικά ἔργα. Ξεκινώντας ἀπό τὰ μέσα τοῦ 19^{ου} αἰῶνα, ὅταν ἀκόμη ὁ ἀλβανικός λαός δέν εἶχε δικό του ἀνεξάρτητο ἐθνικό κράτος, ἄρχισε τό

προτσές γιά τό σχηματισμό μιᾶς ἐνιαίας λογοτεχνικῆς γλώσσας, πού ὀλοκληρώθηκε στίς μέρες μας. Ὡστόσο, δημοσιεύονταν στίς δυό γλωσσικές παραλλαγές, ὡς ἀργά λογοτεχνικά ἔργα. Αὐτή ἡ κατάσταση συνέχισε ἀσφαλῶς κατά περιορισμένο τρόπο, μέχρι τά μέσα τῆς πέμπτης δεκαετίας τοῦ κ' αἰῶνα. Μολονότι ὑπῆρξαν συγγραφεῖς πού δέν πείθονταν γιά τήν ἐνοποίηση τῆς γραφτῆς γλώσσας, ἡ γενική τάση στή λογοτεχνία ἦταν ἡ χρήση μιᾶς λογοτεχνικῆς ρέγουλας, ὅσο τό δυνατό πιό ἐνιαίας. Μετά τήν ἀπελευθέρωση, οἱ περισσότεροι συγγραφεῖς εἶχαν κατανοήσει ὅτι σέ ἓνα ἀξιόλογο ἐθνικό περιεχόμενο ὄφειλε νά ἀνταποκριθεῖ μιᾶ ἐνιαία μορφή γλωσσικῆς ἐκφρασης. Ἀπό τά μέσα τῆς τρίτης δεκαετίας ἡ πορεία τῆς ἐνοποίησης τῆς λογοτεχνικῆς γλώσσας ἐξελίσσεται μέ ἐντατικό ρυθμό καί σ' αὐτό, ἡ συμβολή τῆς λογοτεχνίας ὑπῆρξε ἀξιόλογη. Παράλληλα μέ τούς ἄλλους τομεῖς, ὅπως ὁ τύπος, τό ραδιόφωνο κ. ἄ, τά ἔργα τῶν συγγραφέων ἔπαιξαν τό ρόλο ἐργαστηρίου ἐπεξεργασίας τῆς γραφτῆς μορφῆς τῆς ἐθνικῆς λογοτεχνικῆς γλώσσας.

Ἐφαρμόζοντας συνειδητά καί πιό ἐπίμονα τόν ἐνιαῖο κανόνα, ὁ καλλιτεχνικός λόγος ἔφθασε σέ μιᾶ ἀνώτερη ἀκόμη βαθμίδα διάδοσης στίς πλατιές μάζες. Σήμερα ὅλες οἱ ἐκδόσεις, συμπεριλαμβάνοντας ἐδῶ καί τά λογοτεχνικά ἔργα, βασίζονται στήν ἐνιαία καί ἀποκρυσταλλωμένη λογοτεχνική γλώσσα. Μέ τήν πρωτότυπη ἰδιομορφία της ἡ ἄλβανική λογοτεχνία βοηθάει νά γίνουν ἰδιαίτερα ἀντιληπτοί οἱ δρόμοι τῆς διαμόρφωσης καί τῆς ἀνάπτυξης τῶν ἐθνικῶν λογοτεχνιῶν καί γενικά, ἡ νομοτέλεια τῆς ἐξέλιξης τῆς εὐρωπαϊκῆς λογοτεχνίας.

Πρό πολλοῦ πιά, ἡ ἄλβανική λογοτεχνία ἔχει γίνει γνωστή καί στόν ἔξω κόσμο. Μιά σειρά ἔργα ἄλβανῶν συγγραφέων, σύγχρονων καί παλαιότερων, ἔχουν μεταφραστεῖ καί μεταφράζονται σέ διάφορες γλώσσες καί ἔχουν μπεῖ κατ' αὐτόν τόν τρόπο στόν παγκόσμιο πολιτιστικό θησαυρό.

Χάρη σ' αὐτά τά ἔργα πού μιλάνε γιά τή ζωή τοῦ ἄλβανικοῦ λαοῦ, γιά τά ὄνειρα καί τούς πόθους του, τή ζωντάνια καί τό ἀνένδοτο πνεῦμα του ἐνάντια στούς ἐχθρούς, ἡ ἄλβανική λογοτεχνία γίνεται γνωστή ὀλοένα καί περισσότερο καί ἀποχτάει τό σεβασμό τοῦ ξένου προοδευτικοῦ ἀναγνώστη. Ἀκρι-

βῶς γιά νά βοηθήσομε αὐτόν τόν ἀναγνώστη, γιά νά ἐνημερωθεῖ καλύτερα μέ τή λογοτεχνία τοῦ ἀλβανικοῦ λαοῦ, δημοσιεύεται τοῦτο τό βιβλίο, τό ὁποῖο ἔνεκα τοῦ χαρακτήρα του δέν συμπεριλαμβάνει ὅλον τόν πλοῦτο τῆς ἀλβανικῆς λογοτεχνίας. Στό βιβλίο διαπραγματεύονται τά φαινόμενα καί τά κυριότερα ἐπιτεύγματα τοῦ λογοτεχνικοῦ προτσές, στό παρελθόν καί σήμερα. Ἀλλά καμιά φορά, γιά νά δοθεῖ στόν ἀναγνώστη ἡ δυνατότητα νά γνωρίσει πιό πλατιά τήν ἐξέλιξη τῆς λογοτεχνίας, γιά μερικά ἔργα πού δέν ἔχουν μεταφραστεῖ, γίνεται λόγος μέ λεπτομέριες καί διεξοδικά. Γι' αὐτό τό λόγο στό βιβλίο ἔχει συμπεριληφτεῖ ἀρκετό ἐνημερωτικό ὕλικό σέ σχέση μέ τά ἱστορικά πλαίσια ἀλλά ἰδίως μέ τίς κοινωνικές καί ἰδεολογικές προϋποθέσεις τῆς λογοτεχνικῆς δημιουργίας σέ διάφορες ἱστορικές περιόδους. Ἐάν τό βιβλίο συντελεῖ ὥστε ὁ ξένος ἀναγνώστης νά σχηματίσει μιά σωστή καί λίγο πολύ πλήρη ἰδέα γιά τό δρόμο τῆς ἀλβανικῆς λογοτεχνίας γιά τά διδάγματα καί τίς ἐπιτυχίες της, ὁ συγγραφέας θεωρεῖ ὅτι ἔχει ἐκπληρώσει τό καθήκον του.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α΄

Η

ΑΡΧΑΙΑ ΑΛΒΑΝΙΚΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ

Τὸ πιὸ ἀρχαῖο κείμενο τῆς ἀλβανικῆς γλώσσας πού γνωρίζομε ὡς τῶρα εἶναι ἡ «φὸρμουλα τοῦ βαπτίσματος», τοῦ ἔτους 1462, γραμμένη ἀπὸ τὸν ἀρχιεπίσκοπο Πάλ Ἐγκελι, στενὸ συνεργάτη τοῦ Γκιέργκ Καστριώτη-Σκεντέρμπεη, τοῦ ἐθνικοῦ ἥρωα τῶν Ἀλβανῶν πού ἠγήθηκε τοῦ ἀγῶνα τους ἐνάντια στοὺς ὀθωμανοὺς ἐπιδρομεῖς τὸ 15 αἶώνα. Ἡ φὸρμουλα θὰ χρησιμοποιοῦνταν γιὰ τὸ βάπτισμα τῶν νήπιων ἀπ' τὶς ἴδιες τὶς οἰκογένειες, ὅταν αὐτὲς δὲ μπορούσαν νὰ τὰ στείλουν στὴν ἐκκλησία ἢ ὅταν δὲν μπορούσε ὁ παπὰς νὰ πάει στὰ σπιτία τους. Ἐχτός ἀπ' τὴ «φὸρμουλα» δὲν γνωρίζομε ἄλλο γραπτὸ ντοκουμέντο στὴν ἀλβανικὴ γλώσσα οὔτε κατὰ τὸ 15 αἶώνα οὔτε στοὺς προγενέστερους αἰῶνες. Μὰ αὐτὸ δὲ σημαίνει ὅτι πρὶν ἀπὸ τὸ 15 αἶώνα δὲν ὑπῆρχαν λογοτεχνικὰ ἔργα γραμμένα στὴν ἀλβανικὴ γλώσσα. Ὑπάρχουν ἱστορικὲς ἐνδείξεις πού μιλοῦν ξεκάθαρα ὅτι ἡ ἀλβανικὴ γραφή ἔχει πιὸ ἀρχαῖες παραδόσεις. Σὲ μιὰ περιγραφή τῆς Ἀλβανίας καὶ τῶν γειτονικῶν χωρῶν, τοῦ ἔτους 1332, ἡ ὁποία θεωρεῖται ἔργο ἑνὸς γάλλου μοναχοῦ μὲ τ' ὄνομα Μπροκάρντους καὶ πού ἔχει ἐπιβεβαιωθεῖ ὅτι πρόκειται γιὰ τὸν ἀρχιεπίσκοπο τοῦ Τιβάρι, τὸ γάλλο δομινικανὸ Γκουίλεμ Ἄντε, ἀναφέρεται αὐτολεξεί: «Μολονὸτι οἱ Ἀλβανοὶ ἔχουν μιὰ γλώσσα ἐντελῶς διαφορετικὴ ἀπ' ἐκείνη τῶν Λατίνων, χρησιμοποιοῦν καὶ σ' ὅλα τὰ βιβλία τους τὸ λατινικὸ ἀλφάβητο». Ὁ Σκοδράνος ἱστορικὸς τοῦ 15 αἰῶνα, Μαρίν Μπαρλέτι, μιλάει γιὰ χρονικὰ γραμμένα στὴν ντόπια γλώσσα. Στὸ ἔργο του γραμμένο λατινικὰ, «Ἡ πολιορκία τῆς Σκόδρας», αὐτὸς ἀνα-

φέρει: «Τώρα ἄργα μὸχουν πέσει στὰ χέρια μερικά χρονικά πού εἶναι πιά ὄρθο νὰ τὰ πείς ὄχι χρονικά ἀλλὰ ἀποσπάσματα πού μιλοῦν μέ βάση τοὺς θρύλους τῶν προγόνων μας, περισσότερο γιά τήν ἀνοικοδόμηση παρά γιά τήν οἰκοδόμηση αὐτῆς τῆς πόλης.

Σ' αὐτά ἔχει γραφεῖ, στήν ντόπια γλώσσα ὅτι κάποιος Ρόζα μέ τήν ἀδερφή του ὑπῆρξαν οἱ πρῶτοι θεμελιωτές τῆς πόλης τῆς Σκόδρας».

Αὐτές οἱ μαρτυρίες εἶναι ἀληθινές ὄχι μόνο, γιατί προέρχονται ἀπό ἄνθρωπους καλά ἐνημερωμένους πού γνώριζαν καλά τήν χώρα καί τόν ἀλβανικό λαό, ἀλλά καί γιατί συνταυτίζονται μέ τὰ γενικά ἱστορικά δεδομένα πού μιλοῦν γιά μιὰ ἀρκετά προοδευμένη βαθμίδα οἰκονομικῆς καί πολιτιστικῆς ἀνάπτυξης πολλῶν περιοχῶν τῆς Ἀλβανίας κατὰ τὸ μεσαίωνα, τὸ ιγ' καί ιδ' αἰῶνα, ὅταν οἱ Ἀλβανοί εἶχαν διαμορφοθεῖ πιά σάν ἐθνότητα μέ καθορισμένα καί σαφῆ γνωρίσματα. Εἶναι ἡ ἐποχὴ τῆς ἀκμῆς τῶν ἀλβανικῶν πριγκιπάτων, πού γνώρισαν μιὰ ἀνεξάρτητη ζωὴ ὕστερα ἀπὸ τήν κατάρρευση τῆς σέρβικης αὐτοκρατορίας. Σ' αὐτὴ τήν περίοδο, στήν Ἀλβανία παρατηρεῖται μιὰ αἰσθητὴ ἀνοδοτῆς οἰκονομικῆς ζωῆς, ἀνορθώνονται παλιές πόλεις, χτίζονται πολλές καινούργιες, ἀναπτύσσεται ἡ γεωργία, ἡ βιοτεχνία καί τὸ ἐμπόριο σὲ διάφορες ἐπαρχίες. Ταυτόχρονα παρατηρήθηκε καί μιὰ ἀξιόλογη πολιτιστικὴ ἀνάπτυξη. Παράλληλα μέ τήν οἰκοδόμηση φρουρίων, γεφυρῶν καί ἐκκλησιῶν, δημιουργήθηκε καί μεγάλος ἀριθμὸς ἐπικῶν τραγουδιῶν καί θρύλων, πού ἀντιπροσωπεύουν ἀληθινὰ στολίδια τῆς καλλιτεχνικῆς λαϊκῆς δημιουργίας. Ἀκριβῶς αὐτὴ τήν περίοδο, εἶναι πολὺ πιθανὸ νὰ ἔχει ἀναπτυχθεῖ, σύμφωνα τίς παραπάνω μαρτυρίες, μιὰ θρησκευτικὴ λογοτεχνία καί θὰ ἔχει κάμει τὸ ξεκίνημά της καί κάποια χρονογραφία στήν ἀρχὴ λατινικὰ ἀλλὰ καί ἀλβανικὰ.

Μολαταῦτα ἀπὸ τὸ μεγάλο ἀριθμὸ τῶν μνημείων πολιτισμοῦ τῆς μεσαιωνικῆς περιόδου δὲν ἔχουν διασωθεῖ παρά ἐλάχιστα. Τὰ διασωθέντα μέχρι τήν ἐποχὴ

μας, από τότε, δέν είναι παρά μερικά τεμάχια ενός ανθρώπου πολιτισμού, που αναπτύχθηκε στη μεσαιωνική 'Αλβανία αλλά που τροχοπεδήθηκε και διακόπηκε από την τουρκική επίδρομή ή όποια άρχισε τις τελευταίες δύο δεκαετίες του ιδ' αιώνα. Οί πέντε αιώνες της ξένης κατοχής στην 'Αλβανία ήταν μιὰ άθλιότητα περίοδο στην ιστορία του άλβανικού λαού. 'Η κατεδάφιση τών άστικων κέντρων, ή καταστροφή τών άκμαζουσων έπαρχιων σαν αποτέλεσμα τών έκστρατειων κι επίδρομων τών κατακτητών, τό έξολόθρεμα του πληθυσμού έφεραν τή χώρα σε άξιοθρήνητη κατάσταση. 'Η οικονομική και κοινωνική εξέλιξη διακόπηκε και ή χώρα ξαναγύρισε κάμποσους αιώνες πίσω. Μολαταυτα, και σ' αυτές τις άνυπόφορες συνθήκες ο άλβανικός λαός δέν έπαψε να πολεμάει για τήν ύπαρξη του, για τή γλώσσα και τήν κουλτούρα του. Οί ξένοι κατακτητές δέν κατόρθωσαν να τον έξαφανίσουν ούτε να τον άφομοιώσουν. 'Απεναντίας, κάτω από τον ξένο ζυγό που διαρκεσε περίπου 500 χρόνια οί 'Αλβανοί συνέχισαν με πείσμα και άκατάβλητο ήθικό να αναπτύσσουν τήν κουλτούρα τους συνάμα και τή λογοτεχνία τους.

Για τουτο μιλουν καθαρά τά έργα που βγήκαν στο φως τό ιστ' και ιζ' αιώνα, όταν τό άγριο πέλμα τών κατακτητών έβάραινε άνελέητα στό έξαντλημένο σώμα της 'Αλβανίας. 'Η άλβανική λογοτεχνία, αυτά τά χρόνια, αντιπροσωπεύτηκε με μεταφρασμένα θρησκευτικά έργα και άργότερα με πρωτότυπα. Τό πρώτο άλβανικό βιβλίο που γνωρίζομε μέχρι σήμερα είναι.

I

«Τό προσευχητάριο» του Γκιόν Μπουζούκου, που δημοσιεύθηκε τό 1555. 'Εκτός άπ' τ' όνομα και τή σημείωση που ντοκουμεντάρει ότι τό έργο αυτό γράφτηκε από τις 20 Μάρτη 1554 ως τις 5 Γενάρη 1555, δε γνωρίζομε καμιά άλλη λεπτομέρεια άπ' τή ζωή και τή δράση του συγγραφέα.

Μεταφράζοντας όρισμένα κομμάτια από τό Εύαγγέλιο καί προσευχές τῆς καθολικῆς ἱεροτελεστείας ὁ συγγραφέας ἀποσκοποῦσε νά βοηθήσει τούς παπάδες γιά νά κάνουν τήν καθημερινή θρησκευτική λειτουργία στήν ἄλβανική γλώσσα.

Τό 1566 αἰῶνα ἡ ἄλβανική γραφή ἔκανε νέα βήματα μπροστά. Αὐτή τήν περίοδο φημίζεται γιά δραστήρια πρωτοβουλία στή δημοσίευση ἔργων καί γιά πατριωτική δράση ἓνας ἄλλος κληρικός, ὁ Πιέτερ Μπούντι. Ὁ Μπούντι γεννήθηκε τό 1566 στό Γκούρι Μπάρδι, ἓνα χωριό τῆς ἐπαρχίας τοῦ Μάτι, πού συνορεύει μέ τίς ὄρεινές περιοχές τοῦ Ἑλμπασάν καί τῶν Τιράνων. Δώδεκα ὁλόκληρα χρόνια ὑπηρέτησε σάν ἱερέρας σέ διάφορες ἐνορίες, ἀλλά ὅπου κι ἄν πῆγε δέν ἔμεινε ἀπαθής. Αὐτόν τόν ἐπίκραινε βαθιά ἡ ἄθλια κατάσταση στήν ὁποία ὑπέφερε ὁ λαός, γι' αὐτό ἄρχισε ἀκατάπαυτες προσπάθειες γιά τήν ἀπελευθέρωση τῆς πατρίδας ἀπ' τόν ξένο ζυγό. Παίρνει μέρος σ' ὅλες τίς συγκεντρώσεις πού ἔγιναν καί τούς συνδέσμους πού δημιουργήθηκαν ἐκείνη τήν ἐποχή γιά νά ὑποκινήσουν καί ὑποστηρίξουν τίς ἐξεγέρσεις ὄλων τῶν Ἀλβανῶν ἐνάντια στούς τούρκους κατακτητές. Ὁ Π. Μπούντι μᾶς ἔχει ἀφήσει πολλές ἐκθέσεις γιά τήν κατάσταση τῆς Ἀλβανίας στόν καιρό του σ' αὐτές τίς ἐκθέσεις ὁ Μπούντι παρουσιάζεται σάν πρωτοπόρος καί ἀκούραστος διαφωτιστής γιά τήν ὀργάνωση τοῦ ἀγώνα καί τήν ἀπελευθέρωση τῆς χώρας. Στενά συνδεμένη μέ τή δράση του σάν ἀγωνιστής ἐνάντια στήν ξένη σκλαβιά εἶναι καί ἡ δουλιὰ πού ἔκανε μεταφράζοντας εἴτε προσαρμόζοντας μερικά θρησκευτικά ἔργα.

Τό 1618 δημοσίευσε «Τό χριστιανικό δόγμα» πού εἶναι ἓνα εἶδος κατήχησης. Ἡ «ρωμαϊκή ἱεροτελεστεία» πού δημοσιεύτηκε τό 1621 περιλαμβάνει τίς δεήσεις τῆς ἐκκλησιαστικῆς λειτουργίας γιά ὅλη τή χρονιά. Τόν ἴδιο χρόνο δημοσιεύτηκε «Ὁ καθρέφτης τῆς ἐξομολόγησης».

Γιά τήν ἱστορία τῆς ἄλβανικῆς λογοτεχνίας ιδιαίτερη σημασία ἔχουν τά ποιήματα πού βρισκονται στά

ἔργα του, τὰ περισσότερα μὲ θρησκευτικό χαρακτήρα. Οἱ στίχοι περιέχουν σκηνές καί πρόσωπα ζωγραφισμένα μὲ ιδιαίτερη ζωντάνια καί λεπτή καλλιτεχνική διαίσθηση, πράγμα πού συνέβαλε ὥστε ὁ Μπούντι νὰ θεωρεῖται ἕνας ἀπὸ τοὺς πρώτους ποιητὲς τῆς ἀλβανικῆς λογοτεχνίας.

Ἄλλη ἐξέχουσα προσωπικότητα αὐτὴν τὴν περίοδο εἶναι ὁ Φράνγκ Μπάρδι (1606—1643) συγγραφέας ἑνὸς λατινο—ἀλβανικοῦ λεξικοῦ μὲ 5000 λέξεις, δημοσιευμένο τὸ 1635, στὶς τελευταῖες σελίδες τοῦ ὁποῖου εἶναι ἀραδιασμένες 113 παροιμίες, γνωμικὰ καί ἀποφθέγματα κάπου—κάπου κανένα μεταφρασμένο ἀπὸ ξένη γλῶσσα, ἀλλὰ τὰ περισσότερα σταχυολογημένα ἀπὸ τὴν καλλιτεχνική παραδοσιακὴ πηγὴ τοῦ ἀλβανικοῦ λαοῦ. Ὅμως τὸ πιὸ σπουδαῖο ἔργο τοῦ Φ. Μπάρδι εἶναι «ὁ Σκεντέρμπεης» μιὰ ἀπολογία γραμμὲν τὸ 1636. Τὸ βιβλίο εἶναι ἔργο μὲ ἱστορικὸ χαρακτήρα γραμμὲν λατινικὰ, σὰν ἀπάντηση σ' ἕναν ἐπίσκοπο ἀπὸ τὴ Βόσνια, ὁ ὁποῖος σὲ μιὰ ἔκδοσή του δὲν παραδέχονταν τὴν ἀλβανικὴ καταγωγὴ τοῦ Σκεντέρμπεη. Ἡ στενὴ σύνδεση μὲ τὸ πάτριο ἔδαφος καί τὸ αἶσθημα τῆς ἐθνικῆς περηφάνειας βάζουν τὴν τελικὴ σφραγίδα στὸ ἔργο τοῦ Μπάρδι. Βασιζόμενος σὲ πολλὰς ἱστορικὰς πηγὰς καί στοιχεῖα μὲ τίς σπάνιες ἱκανότητὲς του σὰ συζητητὴς, ἐπιδέξια καί μὲ καφετερὴ γλῶσσα, γιομάτη εἰρωνία, ὁ Φ. Μπάρδι ἀνασκευάζει μιὰ πρὸς μιὰ τίς θέσεις τοῦ βόσνιου ἐπίσκοπου, σὰν ἱστορικὰ ἀβάσιμες.

Ὁ τελευταῖος, ἐκπρόσωπος αὐτῆς τῆς λογοτεχνίας, πού ἀναπτύχθηκε στὴν Ἀλβανία στοὺς ἰστ'—ιζ' αἰῶνας, εἶναι ὁ Πιέτερ Μπογκντάνι, ἐπίσης κληρικός. Γεννήθηκε γύρω στὰ 1625 καί πέθανε τὸ 1689. Καί ὁ Μπογκντάνι, καθὼς φαίνεται, πῆρε μέρος στὴν ἀντίσταση κατὰ τῆς ὀθωμανικῆς κατοχῆς, γι' αὐτὸ, καί πέρασε μιὰ ταραχώδη ζωὴ. Καταδιωκόμενος ἀπὸ τοὺς Τούρκους, ὑποχρεώθηκε νὰ κρυφτεῖ στὶς ὄρεινές περιοχὲς τῆς Βορειο—ἀνατολικῆς Ἀλβανίας. Στὶς μακρόχρονες περιπλανήσεις του στὶς ὄρεινές περιοχὲς ὁ Π. Μπογκντάνι προσπάθησε νὰ ὀρ-

γανώσει συνδυασμένες ενέργειες ενάντια στους τούρκους κατακτητές. Σα συγγραφέας κατατάχθηκε στην ιστορία της Ἀλβανικῆς λογοτεχνίας μέ τὸ ἔργο «Ἡ τσέτα τῶν προφητῶν» (Cuneus Profetarum) μιά πραγματεία φιλοσοφικο θεολογική, δημοσιευμένη τὸ 1685. Ἡ σημασία αὐτοῦ τοῦ ἔργου ἔγκειται στό γεγονός ὅτι μέ τή δημοσίευσή του ἡ λογοτεχνική μας γλώσσα ἔκαμε ἕνα βῆμα μπρός, πλουτιζόμενη μέ τις ἀπαιτούμενες λέξεις καί ἐκφράσεις πού ἐπέτρεψαν νά ἀποδοθοῦν στην ἄλβανική ἀφηρημένες ἔννοιες.

Ἡ λογοτεχνική παραγωγή τὸ 18^ο καί 19^ο αἰῶνα, μ' ὄλο τὸ ἐξαιρετικό θρησκευτικό χαρακτήρα της, εἶχε ὄχι μονάχα μορφωτικο-γλωσσική σημασία ἀλλά καί ιστορική. Τὰ ἔργα αὐτῶν τῶν συγγραφέων ἦταν ἐκφραση τῆς ἀντίστασης τοῦ ἄλβανικοῦ λαοῦ γιά νά διαφυλάξει τή γλώσσα καί τήν ἐθνική του ἀτομικότητα ἐνάντια στις ἀφομοιωτικές προσπάθειες τῶν ξένων κατακτητῶν, οἱ ὅποιοι κάνανε συνεχεῖς καί συστηματικές προσπάθειες νά ὑποτάξουν ὀλοκληρωτικά τούς Ἀλβανούς καί διαμέσου μιᾶς ὑπουλης πολιτικῆς θρησκευτικῆς διάκρισης νά τούς ἀφομοιώσουν. Ἡ φλογερή ἀγάπη γιά τή μητρική γλώσσα παρουσιάζεται ἐντονότατα σάν κοινό διακριτικό χαρακτηριστικό ὄλων αὐτῶν τῶν συγγραφέων. Στόν ἐπίλογο τοῦ «Προσευχητάριου» ὁ Γκιόν Μπουζούκου μᾶς λέει ὅτι ἔγραψε τό βιβλίο του «ἀπό τήν ἀγάπη πρὸς τὸ λαό του». Ὁ Μπάρδι παραπονιέται ὅτι ἡ ἄλβανική γλώσσα «χάνεται καί νοθεύεται» ἀπ' τὰ πλήγματα τοῦ ξένου κατακτητῆ. Γιά νά γλυτώσει ἡ γλώσσα εἶναι ἀπαραίτητο νά ἀναζωογονηθεῖ στους Ἀλβανούς ἡ περηφάνεια γιά τό ιστορικό παρελθόν τῆς χώρας. Ὁ Π. Μπογκντάνι ἐργάστηκε, ὅπως τό ὁμολογεῖ ὁ ἴδιος, γιά νά μὴ «χαθεῖ» ἡ ἄλβανική κουλτούρα καί ἡ ἄλβανική γλώσσα. Ἡ προσπάθεια νά βοηθήσουν γιά τήν ἀνάπτυξη τῆς κουλτούρας καί τῶν γνώσεων ἀποτελεῖ μιά ἄλλη ἀποψη τῆς δυναμικῆς καί γιομάτη πάθος δραστηριότητα τῶν πρώτων συγγραφέων τῆς ἀρχαίας ἄλβανικῆς λογοτεχνίας. Ἡ ἀ-

μάθεια στην όποια ζούσε ό λαός, θωριόταν άπ' αυτούς
σά μεγάλο έμπόδιο μιά άπ' τίς αίτιες τής άθλιας κατά-
στασης στην όποια βασανίζονταν ό τόπος, άγνοια και
ή σκλαβιά βασανίζουν τούς ανθρώπους ένώ ή γνώση και
ή σοφία είναι πάνω στό χαμό», δηλώνει ό Μπογκντάνι.
Αυτός επιμένει γιά τήν ανάπτυξη τής άλβανικής κουλ-
τούρας και γι' αυτό τονίζει ότι πρέπει νά τεθοῦνε στή
διάθεση τῶν ανθρώπων βιβλία στή μητρική τους γλώσ-
σα, πρέπει νά καλλιεργηθεῖ και ή γλώσσα μέ έκδόσεις,
κάνοντάς τη μέσο μόρφωσης, πρέπει νά συναχτεῖ μέ φρο-
ντίδα κι αγάπη ό θησαυρός της στό λαό. 'Η έκκληση
πρός τούς ανθρώπους τής διανόησης γιά νά γράψουν
βιβλία στην άλβανική γλώσσα είχε αντίλαλο και στά
έργα του Π. Μπούντι.

II

Όταν οί τουρκοί κατακτητές κατέλαβαν τήν 'Αλ-
βανία, ένα μέρος άπ' τούς κάτοικους τῶν πόλεων και
τῶν χωριῶν, γιά νά γλυτώσουν άπό τόν όλοκληρωτι-
κό άφανισμό, έγκατάλειψαν τά σπίτια και τήν περιου-
σία τους και στεγάστηκαν βαθιά στα βουνά, όπου πέ-
ρασαν μιá πολύ δύστυχη ζωή. Πολλές οικογένειες, προ-
πάντων άπ' τίς περιοχές τής Νότιας 'Αλβανίας πέρα-
σαν τήν 'Αδριατική και έγκαταστάθηκαν στή Νότια
'Ιταλία και στή Σικελία. Τό μισέμό τους οί 'Αλβανοί
αυτοί τόν νόμιζαν σαν κάτι τό προσωρινό και γιά πο-
λύν καιρό δέν έχασαν τίς έλπίδες νά παλινοστήσουν.
Μέ αγάπη και σπάνιο φανατισμό διατήρησαν όλακερους
αἰῶνες τή μητρική γλώσσα, τά ὄμορφα δημοτικά τρα-
γούδια, τά ἔθιμα και τίς ἔθνικές παραδόσεις, κράτησαν
ζωντανό τόν πόθο γιά τή γῆ τῶν προγόνων και τήν
ένθύμηση γιά τά ήρωικά και λαμπρά κατορθώματα τής
πατρίδας.

Αυτές τίς παραδόσεις και τή γλώσσα οί 'Αλβανοί
τής 'Ιταλίας (οί 'Αρμπρέσοι ὅπως τούς ὀνομάζουν κι άλ-
λοιῶς), τίς διατηροῦν ακόμα και σήμερα.

Σέ τοῦτο τὸ ἀλβανικό περιβάλλον ἡ γλῶσσα ὄχι μόνο διατηρήθηκε μέ τή χρήση της ὡς μέσο ἀμοιβαίας ἐπικοινωνίας ἀλλά καί καλλιεργήθηκε σὰ γραφτὴ γλῶσσα. Σ' αὐτὴ τὴ γλῶσσα πού διατηρεῖ πολλά χαρακτηριστικά τῆς ἀλβανικῆς τῆς μεσαιωνικῆς περιόδου, δημιουργήθηκε μιὰ ὁλόκληρη καλλιτεχνική λογοτεχνία ἡ ὁποία ἀπὸ ἀποψη θεμάτων κι ἐμπνευσης εἶναι πολὺ παραπλήσια μέ τὴ λογοτεχνία πού ἀναπτύχθηκε στὴν Ἑλλάδα αὐτῆς τῆς ἐποχῆς. Κι αὐτὴ ἡ λογοτεχνία στὶς ἀρχές της ἀντιπροσωπεύθηκε μέ κείμενα ὠφελιμιστικο—θρησκευτικοῦ χαρακτήρα. Ἀρχαιότερο μνημεῖο τῆς ἀλβανικῆς γραφῆς στοὺς Ἀρμπρέσηδες τῆς Ἑλλάδας εἶναι «Τὸ χριστιανικὸ δόγμα» τοῦ Λέκ Ματράγκα, πού ἐκδόθηκε τὸ 1592 εἶναι ἐπίσης μιὰ κατ' ἐξοχήν πού εἶχε σὰ σκοπὸ τὴ διδασκαλία τῶν ἀρχῶν τῆς καθολικῆς θρησκείας στὸν ἀλβανικὸ πληθυσμό.

Ἀξίζει νὰ σημειωθεῖ ὅτι ἐδῶ ἔχομε τὸ πρῶτο ποίημα λατρείας στὴν ἀλβανικὴ γλῶσσα. Στὸ 19^ο καὶ 20^ο αἶώνα, στοὺς Ἀρμπρέσηδες παρατηρεῖται ἀναζωογόνηση τῆς πολιτιστικῆς ζωῆς, αὐτοὶ ἀρχίζουν νὰ ἐνδιαφέρονται γιὰ τὸ ἱστορικὸ παρελθὸν τῆς πατρίδας συγκεντρώνουν δεδομένα καὶ στοιχεῖα γιὰ τὶς χαρακτηριστικὲς τοὺς παραδόσεις γιὰ τὸν τρόπο ζωῆς καὶ τὰ ἔθιμά τους, γράφουν γενικὲς περιγραφές τῆς ἱστορίας τῶν μεταναστεύσεών τους, ἀπ' τὴν πατρίδα τῶν προγόνων, μάζεψαν τραγούδια καὶ θρῦλους πού εἶχαν φέρεи μαζί τους καὶ πού φυλάγονταν στοὺς κόλπους τοῦ λαοῦ.

Ἀξιοσημεῖωτο φαινόμενο αὐτῶν τῶν αἰώνων εἶναι ἡ ἀνθισθὴ μιᾶς ποίησης λαϊκῆς στὴ μορφή καὶ θρησκευτικῆς στὴν ἐμπνευση πού καλλιεργήθηκε κυρίως ἀπὸ παπάδες κατώτερης ἱεραχίας πού ἦταν σὲ καθημερινὴ ἐπαφὴ μέ τὸν ἀπλὸ λαό. Ἀπλὰ, ξεκάθαρα καὶ γραμμένα μέ τὸ χαρακτηριστικὸ ρυθμὸ τῶν τραγουδιῶν αὐτὰ καθὼς φαίνεται τραγουδιόνταν καὶ ἀπὸ τὸ λαό ὄχι μόνο στὶς θρησκευτι-

κές γιορτές. Τά περισσότερα τραγούδια χωρίς ιδιαίτερες καλλιτεχνικές απαιτήσεις ήταν άνωνυμα και μπήκαν στη ζωή του λαού σαν φολκλόρ. Άλλά αργότερα αυτή ή ποιητική παραγωγή χρησίμεψε σά σκαλοπάτι σε πολλούς ποιητές, σαν ό Νικό Μπρανκάτι, (1675-1741), Νικόλ Φίλγια (1671-1769), Νικόλ Κέτα (1743-1803) κ.ά., πού έγραψαν ποιήματα με θρησκευτικά μοτίβα πολλές φορές με λαογραφικό ύψος. 'Η πιό εξέχουσα προσωπικότητα σ' αυτή τή σειρά τών ποιητών, είναι ό Γιούλι Βαριμπόμπα (πέθανε τό 1762). 'Απ' αυτόν τό συγγραφέα έχει διασωθει ένα ποίημα με θέμα παρμένο από τήν ιστορία του χριστιανισμού. Μολονότι πού σ' αυτό επικρατεί τό θρησκευτικό πνεύμα, τό λαϊκό άρωμα γρικιέται γνήσιο. 'Η Παναγιά μās παρουσιάζεται με τά χαρακτηριστικά μιās πονετικής μάνας, γιομάτη άνησυχίες και ανθρώπικες μέριμνες και όχι μιá ψυχρή άγια, πού είναι ξένες γι' αυτή οί χαρές και τά βάσανα τής επίγειας ζωής. Έκμεταλλευόμενος τά λαϊκά ναουρίσματα ό συγγραφέας έχει κατορθώσει νά αποδώσει μέ γλυκιές νότες τόν ανθρώπινο χαρακτήρα τών ένοράσεων και τών πόθων της.

Ό Γιούλ Βαριμπόμπα έχει βαδίσει στό δρόμο τής συγκεκριμένης απεικόνισης και όταν έχει σχεδιάσει τό περιβάλλον στό όποιο είχε τοποθετήσει τά πρόσωπα του έργου του.

Σάν πρώτυπο γιά τήν απόδοση, στό συγγραφέα χρησίμεψε τό άρμπερέσικο χωριό τής Καλαβρίας, με τά έθιμα, τις παραδόσεις και τις έθνογραφικές ιδιομορφίες, με τούς φτωχούς αλλά καλόκαρδους ανθρώπους του. Οί παραδοσιακοί βοσκοί του θρησκευτικού μύθου, σου θυμίζουν τή διαγωγή και τό ντύσιμο, τούς άρμπρέσηδες χωριάτες. Τό ποίημα «'Η ζωή τής Παναγίας» του Γ. Βαριμπόμπα έχει σημασία και από μιá άλλη άποψη. Αυτό πλούτισε τήν άλβανική ποίηση με νέους στίχους και όμοιοκαταληξίες πού πρωτύτερα δέν τούς συναντούσαμε.

Τό ποίημα του Γιούλ Βαριμπόμπα κλείνει τήν παλιά περίοδο τής άλβανικής λογοτεχνίας τών Άρμπρέσηδων

τῆς Ἰταλίας. Αὐτὴ τῆ λογοτεχνία ποὺ ἀναπτύχθηκε
στοὺς κόλπους ἑνὸς ζωηροῦ πολιτιστικο-πατριωτικοῦ κι-
νήματος, τὸ ἰθ' αἰῶνα παίρνει πλατύτερες διαστάσεις.
Αὐτὴ τώρα ἀντιπροσωπεύεται ἀπὸ μιά σειρά ὀνόματα,
ποιητῶν καὶ συγγραφέων σάν Γ. Ντέ Ράντα, Ζέφ Σερέμπε,
Γκ. Ντάρρα ὁ νέος, Α. Σαντόρι, οἱ ὅποιοι συνέβαλαν
στὸν πλουτισμὸ τῆς ἐθνικῆς ἀλβανικῆς λογοτεχνίας.

III

Στὶς καινούργιες συνθῆκες κάτω ἀπὸ τὶς ὁποῖες ἐ-
ξελίσσεται ἡ Ἀλβανία μετὰ τὴν τουρκικὴ κατοχὴ, ἡ ὁ-
ποία ἔφερε τοὺς πολιτικούς, κοινωνικούς καὶ πολιτιστι-
κούς της θεσμούς, ἡ ἀλβανικὴ λογοτεχνία ἀποχτᾶει με-
ρικᾶ νέα χαρακτηριστικὰ. Οἱ ξένοι κατακτητῆς, ἔκαναν
μεγάλες προσπάθειες νὰ ἐξαπλώσουν τὴ θρησκεία τους,
τὸν ἰσλαμισμό, τὴν ἰδεολογία καὶ τὴν κουλτούρα τους.
Σέ πολλές πόλεις ἄνοιξαν ὀθωμανικὰ θρησκευτικὰ διδα-
χτικὰ ἰδρύματα ὅπως τὰ μεϊτέπια, οἱ μεντρεσέδες κᾶ
ποὺ στὰ προγράμματα τῶν ὁποίων, παραλλήλα μὲ τὰ
θρησκευτικὰ μαθήματα σημαντικὴ θέση κατεῖχαν ἡ λο-
γοτεχνία καὶ ἡ ρητορικὴ. Ἐχτὸς τῆς τουρκικῆς γλώσ-
σας, διδάσκονταν καὶ ἡ περσικὴ. Ἔτσι οἱ μαθητῆς ἔρχο-
νταν σὲ ἐπαφὴ μὲ τὴν τουρκικὴ, ἀραβικὴ καὶ περσικὴ λο-
λοτεχνία, διάβαζαν ὄχι μόνον ἔργα μὲ θρησκευτικὸ περιε-
χόμενον ἀλλὰ καὶ λαϊκὰ δημιουργήματα ξακουσμένων ποι-
ητῶν τῆς Ἀνατολῆς. Ἔτσι, ἄρχισε νὰ καλλιεργεῖται ἡ
ἀγάπη γιὰ τὴν ἀνατολίτικὴ λογοτεχνία, ποὺ ἦταν φυ-
σικὸ συμπλήρωμα σ' αὐτὲς τὶς ἀλλαγὲς ποὺ εἶχαν συντε-
λεστεῖ στὴ ζωὴ ὀρισμένων κοινωνικῶν κύκλων τῶν πό-
λεων, στὸν τρόπο τῆς σκέψης, στὰ ἔθιμα καὶ τὴν ψυχο-
σύνθεσή τους. Οἱ διανοούμενοι ποὺ μορφώθηκαν καὶ με-
γάλωσαν στοὺς μεντρεσέδες καὶ τὰ μεϊτέπια, ἐργάστη-
καν ἐντατικὰ γιὰ νὰ ριζώσουν τὴν κουλτούρα καὶ τὴν
ξένη ἰδεολογία, ἀπὸ μέρους τους καταβλήθηκαν προ-
σπάθειες γιὰ νὰ καλλιεργήσουν καὶ μιά λογοτεχνία κατὰ

τὰ πρότυπα τῶν ἀνατολίτικων. Ἔτσι, στήν ἄλβανική λογοτεχνία φυτρώνει καί ἐξελίσσεται μιά νέα λογοτεχνία, μέ μοτίβα, ιδέες καί νέα πρόσωπα, μιά λογοτεχνία πού στά πρώτα της βήματα παρουσιάστηκε μέ μεταφράσεις καί ἀπομιμήσεις ἀπό τίς ἀνατολίτικες λογοτεχνίες ἀργότερα ἀπόχτησε δικά της γνωρίσματα, μολονότι ἡ ἐπιρροή τους στίς ιδέες στά θέματα, στή γλώσσα καί στό ὕφος ἦταν ὀλοφάνερη στούς περισσότερους συγγραφεῖς. Στίς ἱστορίες τῆς λογοτεχνίας καί στίς μελέτες, αὐτή ἡ λογοτεχνία ὀνομάζεται ἄλβανική λογοτεχνία, μέ ἀραβικά εἴτε λογοτεχνία τῶν Μπεϊτετζήδων (ἀπό τήν ἀραβική λέξη μπέϊτε). Ἐννοεῖται ὅτι ἀπ' αὐτή τή λογοτεχνική παραγωγή, πού εἶχε πολλούς ὀπαδούς, τὸ πιὸ ἀξιόλογο μέρος δέν εἶναι ἐκεῖνο πού εἶχε ἔμπνευση ἀπό τὸ μουσουλμανικό μυστικισμό πού παρουσίαζε στιχοπλοκία ἐπεισοδείων τῆς ἱστορίας τοῦ ἰσλαμισμού ἀλλά τὰ δημιουργήματα στά ὁποῖα τραγουδιόνταν γιά τίς χαρές καί τίς ἀπολαύσεις τῆς ζωῆς, γιά τήν ἀγάπη μολονότι καμιά φορά καί μέ πλατωνικές νότες, γιά τίς ἀνθρώπινες ἀρετές—ὅπως ἡ ἀληθινὴ φιλία, τὸ ἠθικό σθένος, κἄ.

Ἄρκετά ἀπ' αὐτὰ τὰ μοτίβα τὰ βρισκομε στήν ποιηση τοῦ Νεζίμ Φράκουλα ἀπό τὸ Μπεράτι (πέθανε τὸ 1760), ὁ ὁποῖος εἶναι γνωστός σάν ἕνας ἀπὸ τοὺς πρωτοπόρους αὐτῆς τῆς λογοτεχνίας. Οἱ ἀνεπαρκεῖς πληροφορίες πού ἔχομε γιά τὴν ζωὴ του, μαρτυροῦν ὅτι ἔκανε μιά ἀνήσυχη ζωὴ. Ἐξόν ἀπὸ τοὺς ἀνταγωνισμούς μέ ἄλλους ποιητὲς τῆς γενέτειρας, ἄνθρωποι χωρὶς ταλέντο, ἀνήσυχιες τοῦ προκάλεσε καί τὸ γεγονός ὅτι ἔπεσε στή δυσμένεια ἑνὸς ἀπὸ τοὺς πλούσιους καί μέ ἐπιρροή παρὰγοντες τῆς ἐποχῆς.

Χαρακτηριστικὸ γνώρισμα τῆς ποιοτικῆς δημιουργίας τοῦ Φράκουλα, εἶναι ἡ αἰσιοδοξία, ἡ ἀγάπη γιά τὴν ζωὴ, γιά τίς χαρές της. Μὲ λυρική καί ρέουσα ἔμπνευση ὁ ποιητὴς τραγουδᾷ γιά τὴ φύση, πού βγαίνει ἀπὸ τὴν πένα του ὀλοζώντανη καί γιομάτη ὀμορφιά. Τὰ ἡδονιστικὰ μοτίβα τοῦ Φράκουλα, φθάνουν μέχρι ἐκεῖνο τὸ σημεῖο πού θέτουν σὲ ἀμφισβήτητη τὴ θρησκευτικὴ

ιδέα τῆς ἐπουράνιας ζωῆς. «Ὅποιος δέν εἶδε τοῦτο τὸ ντουνιά, ἀπευθύνεται ὁ ποιητῆς στοὺς ἀναγνῶστες—τί τοῦ χρειάζεται ἐκεῖνη ἡ ζωή;» Σὲ μερικὰ ποιήματα ὁ Ν. Φράκουλα, μᾶς παρουσιάζεται σὰν ποιητῆς μέ καφτερὴ σατυρική πένα, μαστιγώνει ἀλύπητα τοὺς ἄπιστους ἀνθρώπους καὶ τοὺς ὑποκριτῆς, οἱ ὅποιοι φαίνεται, τοῦ εἶχαν προξενήσει πολλές ἀνησυχίες.

Παράλληλα μέ τὴν καταδίκη αὐτῶν τῶν ἐλαττωμάτων ὁ ποιητῆς ἀνυψώνει τὴν ἀληθινὴ καὶ ἀνιδιοτελὴ φιλία. Σὲ μερικὰ διδασκαλικά ποιήματα ὁ συγγραφέας, ἐκφράζει θετικὲς σκέψεις σχετικὰ μέ τὴν οὐσία τῆς ἀνθρώπινης ἀξίας. Αὐτὸς εἶναι ἐνάντιος στὴν ἀντίληψη τῆς ἔμφυτης εὐγένειας τοῦ ἀνθρώπου πού ὑπῆρχε στοὺς φεουδαρχικοὺς κύκλους. Κατὰ τὴ γνώμη του, ὁ ἄνθρωπος δέν πρέπει νὰ καυχιέται μέ τὴν περιουσία καὶ τὸ γένος, ἀλλὰ μέ τίς ἱκανότητες καὶ τίς γνώσεις, γιατί αὐτὰ εἶναι προτερήματα τοῦ ἴδιου τοῦ ἀτόμου.

Σὲ πολλὰ ποιήματα ὁ Ν. Φράκουλα ἐκφράζει σκέψεις καὶ γιὰ τὰ χαρακτηριστικὰ τῆς ποίησης, γιὰ τὸ ρόλο τῆς κᾶ. Κάνοντας πολεμικὴ μέ ἄλλους συγκαιρινούς ποιητῆς, παραδέχεται ὅτι ἡ ποίηση εἶναι ἔμπνευση, χάρισμα καὶ ὄχι ἀπλὴ στιχουργία, πού ἀποχτιέται μέ ἀδιάκοπες ἀσκήσεις. Ὁ ποιητῆς κατὰ τὴ γνώμη του ἔχει δικαίωμα νὰ χτυπάει τίς ἀξιοκατάκριτες ἐκδηλώσεις στὴ ζωὴ καὶ στὴ συμπεριφορὰ τῶν ἀνθρώπων.

Σύγχρονος τοῦ Ν. Φράκουλα ἦταν ὁ Σουλεϊμάν Ναιμπί (πέθανε τὸ 1772), λυρικός ποιητῆς, μ' αὐθόρμητη ἔμπνευση καὶ λεπτότητα. Στὰ ποιήματά του, πού τὰ χαρακτηρίζει εἰλικρινὴς καὶ χαρούμενος λυρισμὸς, τραγουδάει τῆς ἀγάπης, τίς χαρὲς τῆς ζωῆς, τὴν ὀμορφιά τῆς γυναίκας. («Ἡ Μαγμουντέ ἡ στολισμένη») «Ὁ καῦμένος ὀμορφονιός» κᾶ). Στοὺς στίχους τοῦ Σ. Ναιμπί ἡ λυρική ποίηση ἀπόχτησε μιὰ σπάνια γλαφυρότητα. Αὐτὸς ἦταν ἐπίσης κι ἔξοχος τεχνίτης τοῦ στίχου.

Ἄλλος ποιητῆς τοῦ 17 αἰῶνα εἶναι ὁ Χασάν Ζύκο Καμπέρι, ὁ ὅποιος διαφορετικὰ ἀπὸ τοὺς ἄλλους ποιητῆς

αὐτῆς τῆς κατεθύνσης εἶναι περισσότερο συνδεδεμένος μέ-
την ἄλβανική πραγματικότητα ἰδιαίτερα μέ τή ζωή τοῦ
χωριοῦ. Μέ τά ποιήματά του ἡ μπεϊτετζήδικη λογοτε-
χνία προσεγγίζει τή ζωή καί ἀρχίζει νά χειρίζεται κοι-
νωνικά θέματα. Τό παράπονο γιά τούς δίσεκτους καιροῦς
πού εἶχαν πλακώσει τό μεγαλύτερο μέρος τοῦ λαοῦ, πα-
ράπονο πού μετατρέπεται σέ δυσαρέσκεια πρὸς τήν πραγ-
ματικότητα, οἱ πληγές τῆς κοινωνικῆς ζωῆς τῆς ἐποχῆς,
ἡ ταπεινωτική κατάσταση τῆς γυναίκας κᾶ, εἶναι τά κυ-
ριότερα μοτίβα τῆς ποιητικῆς του δημιουργίας. Στά ποι-
ήματα «Ὁ παράς» ὁ Χ. Ζ. Καμπέρι ντεμασκάρει τήν ἠ-
θική κατάπτωση τῶν ὑψηλῶν κοινωνικῶν στρωμάτων καί
τόν ἐκφυλισμό τῶν ἀρχόντων σά συνέπεια τῆς αὔξεσης
τοῦ ρόλου τοῦ χρήματος στήν κοινωνία. Στόν παρά,
λέει ὁ ποιητής, ἔχει τό νοῦ του ὁ βασιλιάς κι ὅλοι οἱ
ἄνθρωποί του, οἱ βεζύρηδες, καί οἱ πασάδες. Γιά παρά
παιδεύονται ἐπίσης ὁ ἀνώτερος κληρὸς κι οἱ σέχηδες :

Καί μπέηδες καί πασάδες
κι ἄλλα κεφάλια βρωμερά,
κομματιάζονται γιά τούς παράδες
τί ξέρουν τήν ἀξία τοῦ παρᾶ.

Ἐπὶ αὐτό τό ποίημα βγαίνει γενικευμένη ἡ εἰκόνα
τοῦ τούρκικου πολιτικοῦ συστήματος, διεφθαρμένου καί
σαπισμένου μέχρι τό μεδούλι. Τό ποίημα «Ὁ παράς» ἀ-
ποκαλύπτει ὄχι μόνο τή γενική ἀποσύνθεση τοῦ πολι-
τικοῦ συστήματος, τῆς διοίκησης τῶν δικαστηρίων καί
ὄλων τῶν ἄλλων ὀργάνων τοῦ τούρκικου κράτους, μᾶ ἐ-
πιτρέπει νά γνωριστοῦμε μέ πολλές ἄλλες ἀπόψεις τῆς
οἰκονομικῆς καί κοινωνικῆς ζωῆς στά τέλη τοῦ 19' αἰώ-
να, ἰδιαίτερα τῆς ἄλβανικῆς ζωῆς τῶν περιοχῶν τῆς Κο-
ρυτσᾶς.

Μέ βαθιά συμπάθεια γιά τούς φτωχοὺς ἀνθρώπους
τοῦ χωριοῦ, εἶναι γιομάτο τό ποίημα «Ὁ τραχανάς».
Ἡ σχεδὸν εὐθυμη διάθεση δέν ἐμποδίζει τόν ποιητή νά

δώσει μιὰ ρεαλιστική ὄψη τῆς μεγάλης ἀνέχειας καί τῶν στερήσεων μέσ στίς ὁποῖες ζεῖ ἡ φτωχολογιά:

Ὅχτώ μῆνες στή σειρά
βράζουν, τρῶνε τραχανά.
Χαρὰ σ' ἐκεῖν' τό φουκαρά
πού εὔρηκε τόν τραχανά!

Χαρακτηριστικό γνώρισμα στήν ποίηση τοῦ Χ. Ζ. Καμπέρι εἶναι ἡ συγκεκριμενοποίηση, ἡ ἀφθονία τῶν ρεαλιστικῶν ἀποχρώσεων, ἡ παρουσίαση τῆς ζωῆς στίς πιό συνηθισμένες ἐκδηλώσεις της, οἱ περιγραφές κι οἱ σκηνές ἀπό τήν καθημερινή ζωή τῶν λαϊκῶν στρωμάτων. Μέ μεγάλη συμπόνια μιλάει ὁ ποιητής γιά τή βαριά κατάσταση τῆς χωριάτισσας γυναίκας. Ἡ ἀθλιότητα τῆς ζωῆς τῆς φτωχολογιᾶς φαίνεται καί στή μαύρη μοῖρα τῶν γυναικῶν πού «εἶναι σάν ὄρφανές, χωρίς νά τρῶνε, χωρίς νά πίνουν, κακοντυμένες, μέρα καί νύχτα καταπιασμένες—μέ ἀγέλαστα τὰ χεῖλη πού ράβουν καί κε-ντοῦνε—γιά λόγου τους δέν ντύνονται μόν' τό ντουνιά στολίζουνε».

Τήν πέννα τοῦ Μουχαμέτ Κυτσούκου (1784-1844) ἀνήκουν ποιήματα μέ ποικίλο χαρακτήρα. Στό ποίημα «Οἱ ξενητεμένοι» ὁ ποιητής μιλάει γιά τὰ βάσανα τῶν ξενητεμένων, γιά τή νοσταλγία πού ἔχουν, γιά τόν τόπο ἀπ' τόν ὁποῖον ἀπομακρύνθηκαν ὑποχρεωμένοι ἀπό τήν ἀνέχεια καί τήν ἀνεργία. Ἡ ποιητική παραγωγή τοῦ Μ. Κυτσούκου ἔχει πρόδηλο θρησκευτικό πνεῦμα. Τέτιο εἶναι «Ὁ μπεκρῆς» πού ὁ ποιητής ἀπ' τή θέση τῆς θρησκευτικῆς ἠθικολογίας καταριέται τοὺς θεριακλήδες τοῦ ρακιού καί κρασιού. Τὰ πιό ἔξοχά του ἔργα εἶναι «Ἡ Ἐρβεχέ» καί «Ὁ Γιουσούφ κι ἡ Ζελιχά». Τό πρῶτο ποίημα ἐκθέτει τήν ἱστορία μιᾶς γυναίκας, πού παρ' ὅλες τίς δυσκολίες καί διάφορες περιπέτειες ἐκράτησε τήν ἐμπιστοσύνη ἀπέναντι στόν ἄντρα της. Ἡ Ἐρβεχέ μᾶς παρασταίνεται ὁμορφη, εὐτυχισμένη καί μυαλωμένη· αὐτή εἶναι ἡ ἐνσάρκωση τῶν μεγάλων ἠθικῶν ἀρετῶν. Τόν

ἴδιο διδαχτικὸ ἠθικὸ χαρακτήρα ἔχει καὶ τὸ ἄλλο ἔργο τοῦ Μ. Κυτσούκου «Ὁ Γιουσούφ καὶ ἡ Ζελιχά» πιὸ ἐκτεταμένο ἀπὸ τὸ ποίημα «Ἐρβεχέ» (2430 στίχους). Ἡ ὑπόθεση τοῦ ἔργου εἶναι ἡ ἀναπαραγωγὴ τοῦ γνωστοῦ βιβλικοῦ θρύλου, γιὰ τὸν ὁμορφο Ἰωσήφ καὶ τὴ Ζολίκα, γυναίκα τοῦ Πεντεφρῆ. Ὁ συγγραφέας δὲν ἀκολούθησε μὲ ἀκρίβεια αὐτὴν τὴν ἱστορία, μὰ τὴν ἐπεξεργάστηκε καὶ τὴν προσάρμοσε σὲ ὀρισμένες περικοπές, αὐτὸ ὅμως δὲν ἄλλαξε τὸ ἰδεῶδες πνεῦμα τοῦ ποιήματος, ποὺ ἔγκειται στὸ κήρυγμα μιᾶς εὐάρεστης ζωῆς, μακρὰ ἀπὸ τὰ διάφορα τραμπάλισματα ποὺ ἀποσκοποῦνε νὰ ἀπομακρύνουν τὸν ἄνθρωπο ἀπὸ τὸν ὀρθὸ δρόμο ποὺ παραγγέλλει ἡ θρησκεία. Ἡ σημασία τῶν ποιημάτων τοῦ Μ. Κυτσούκου ἔγκειται στὸ γεγονός ὅτι αὐτὰ συντέλεσαν στὴν ἀνάπτυξη τοῦ ἀφηγηματικοῦ εἴδους, ποὺ συνήθως στηρίζεται κάποια ὑπόθεση καὶ ἰδίως στὴν ἀνάπτυξη τῆς ἔμμετρης νουβέλλας.

Ὅπως εἶδαμε παραπάνω, ἡ λογοτεχνικὴ παραγωγὴ τῶν μπεϊτετζήδων χαρακτηρίστηκε ἀπὸ ἓναν προβληματισμὸ ποὺ δὲν συνδέθηκε μὲ τίς ἀνησυχίες τοῦ ἄλβανικοῦ λαοῦ, ὁ ὁποῖος μὲ τὸν ἓναν ἢ τὸν ἄλλον τρόπο συνέχιζε τὴν ἀντίστασὴ του κατὰ τῶν ὀθωμανῶν ἐπιδρομῶν. Καὶ αὐτὸ ἐννοεῖται, ἐφόσον ἡ βασικὴ ἰδέα τῆς δημιουργικότητος τῶν μπεϊτετζήδων προσδιορίστηκε ἀπὸ τίς ἀντιλήψεις καὶ τὰ γούστα ποὺ ἔφερε ὁ κατακτητὴς. Ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρὰ τὰ ἔργα τους ἱκανοποιοῦσαν τίς ψυχικὲς ἀπαιτήσεις τῶν ἀστικῶν κοινωνικῶν στρωμάτων ποὺ συνδέονταν μὲ τοὺς ὀθωμανοὺς κατακτητὲς ὄχι μόνον ἀπὸ οἰκονομικὴ ἀποψη ἀλλὰ ἰδεολογικῆ. Σὲ σύνδεση μὲ τὴν περιορισμένη ἀξία αὐτῆς τῆς λογοτεχνικῆς παραγωγῆς, πρέπει νὰ ὑπογραμμιστεῖ καὶ κάτι ἄλλο. Σὰ βλαστάρια τῶν θρησκευτικῶν σχολείων ποὺ λειτούργησαν στὴν τούρκικη γλῶσσα, αὐτοὶ ἔγραφαν σέμιά ἄλβανικὴ μπερδεμένη σὲ πλατιά κλίμακα μὲ ξένες τούρκικες λέξεις. Αὐτονόητο ὅτι κατ' αὐτὸν τὸν τρόπο αὐτοὶ ἰνόθεψαν τὴ γλῶσσα, γι' αὐτὸ ἀργότερα τοὺς ἔψευγε ἓνας ἀπὸ τοὺς ἰδρυτὲς τῆς ἐθνικῆς ἄλβανικῆς λογοτεχνίας, ὁ

Ναϊμ Φράσερι. Ἡ σημασία μερικῶν ἀπὸ τὰ ἔργα αὐτῶν τῶν συγγραφέων ἔγκειται μονάχα στὰ λαϊκά μοτίβα ποὺ ἔφεραν στὴν ἀλβανικὴ λογοτεχνία, καὶ, ἰδιαίτερα ἡ προσπάθεια κανενὸς ἀπὸ αὐτοὺς τοὺς συγγραφεῖς, ὅπως ὁ Χ. Ζ. Καμπέρι, νὰ ἐκφράσει τὶς λύπες καὶ τὶς χαρὲς τῆς φτωχολογιᾶς καὶ μαζί μ' αὐτὰ, τὰ στοιχεῖα τοῦ ρεαλισμοῦ ποὺ προσκόμισαν τὰ δημιουργήματα αὐτῆς τῆς λογοτεχνίας μέ κοινωνικὸ περιεχόμενο.

Κ Ε Φ Α Λ Α Ι Ο Β'

**Η ΑΛΒΑΝΙΚΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ ΤΗΣ ΕΘΝΙΚΗΣ
ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΗΣ**